

MARJAN BREZOVŠEK

Premiki v pojmovanju demokracije

- Keith Graham, *The Battle of Democracy: Conflict, Consensus and the Individual* (Totowa, NJ: Barnes & Noble, 1986, 216 p.)
- Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited*, 2. vols. (Chatam, NJ: Chatam House, 1987, 542 p.)
- Carol C. Gould, *Rethinking Democracy* (New York; Cambridge University Press, 1988, 363 p.)
- David Held, *Modeli demokracije* (Knjižna zbirka Krt 63, Ljubljana, 1989, str. 316) Izvirna izdaja: Stanford, CA: Stanford University Press, 1987, 321 p.

1. Mnogi novejši dogodki, čeprav ambivalentni, jasno opozarjajo na pomen demokracije. Po eni strani se tako v »starih« demokracijah srečujemo z zlorabo oblasti in težavami pri kontroli ključnih področij oblikovanja politike; problematika t.i. vpliva denarja v politiki in apatičnosti volilcev pa se še povečuje. Po drugi strani pa se z osupljivo hitrostjo v zadnjem času, posebej v nekaterih socialističnih državah, obnavlja ideja ustavnega sistema, ki zagotavlja varovanje pravic posameznika, neosebno vladavino zakonov, odgovornost izvoljenih za sprejete odločitve, tekmovanje kandidatov na volitvah itd. Medtem ko se v prvem primeru razumljivo soočamo z alternativnimi zahtevami po participativni demokraciji ali demokratičnem socializmu, pa skoraj univerzalno razočaranje v obstoječi socializem v drugem primeru prispeva k obrambi stare liberalne demokracije.

Glede na številne nejasnosti in pomanjkljivosti – tako demokracije, še bolj pa socializma – je razumljiva potreba po novem in ponovnem premisleku bistva dejansko obstoječe demokracije. Realističen okvir demokratične teorije in prakse je edino poroštvo za moralno in politično obnovo socializma, pri čemer glavne ovire ne predstavljajo t.i. neuspele zgodovinske predpostavke, ampak prej za ortodoksni marksizem značilen prezir do »meščanske« demokracije.

Ni torej naključje, če smo v novejšem času priče globokim premislekom v razpravah v demokraciji. Knjiga Davida Helda *Modeli demokracije* je sicer samo eden od novejših poskusov, ki z intelektualnim ozadjem v marksistični tradiciji ponovno premišljajo socializem v okviru demokratične teorije,¹ vendar pa zagotovo eden boljših, tako da je prevod smiseln tudi z aktualnega vidika procesov demokratizacije pri nas (ob pomanjkanju tovrstne literature). Hkrati pa je zanimivo, da so nekatere na videz nepremostljive težave stare (liberalne) demokracije potisnile nekatere njene dolgotrajne zagovornike v kritičen odnos, ki je presenetljivo blizu nekdanjim socialističnim nasprotnikom. Tako je Robert Dahl, ki so mu dolgo časa očitali mnogi marksisti in socialisti, da ni uspel spoznati »oblasti elite«

¹ Frank Cunningham, *Democratic Theory and Socialism* (New York: Cambridge University Press, 1987), Christopher Pierson, *Marxist Theory and Democratic Politics* (Cambridge; Polity Press, 1986).

v demokratični politiki, zdaj napisal odlično študijo v zagovor »ekonomske demokracije«. ² Dramatična oživitev zanimanja za temelje liberalne demokratične misli, ki ne kaže nikakršnih znakov pojemanja, kar potrjujejo tudi vse zgoraj navedene knjige, predstavlja tudi določeno konvergenco sicer različnih trendov. Odgovora, kaj to pomeni v praksi za levo usmerjene stranke, sicer ne bi tvegali, vsekakor pa lahko ugotovimo, da vse navedene knjige nudijo nove teoretične možnosti in pristop, ki je zanje velikega pomena.

Če je bila teoretična utemeljitev še pred tremi desetletji nesporna, proučevanje liberalne demokracije pa predvsem empirično, je izbruh političnega radikalizma v 60. letih izpostavil vprašanje stabilnega konsenza in razprave o »koncu ideologije«. Hkrati s političnim delovanjem so se polarizirane diagnoze o vidni krizi demokracije, nestrinjanje pa je bilo osredotočeno predvsem okoli vprašanja enakosti. Nekateri so bili mnenja, da pretirane zahteve po enakosti in pravičnosti preobremenjujejo demokratični sistem, pa so drugi trdili, da nepravičnost kapitalizma ovira uresničevanje resnične demokracije in slabi preobrazbene sposobnosti demokratičnega gibanja. Kakorkoli že, demokracija je oživela kot predmet teoretičnih razprav in hkrati znova dobila svoje normativno obeležje. Če je bil v 60. in 70. letih osrednji interes na »predpostavki enakosti«, pa je v 80. letih narastla pozornost za »predpostavko svobode« v demokraciji. Razlog za takšen premik v pojmovanju demokracije sicer ni vedno razumljiv, vendar po marsikaj dolguje povečanemu vplivu konzervativnih političnih strank in umiku političnega marksizma. Narasčajoči konzervativizem je povzdignil zahteve po klasičnih liberalnih svoboščinah in usmeril razpravo k upravičenosti ekonomske svobode in slabostim »države blagostanja«. Zaradi psihološke in moralne izčrpanosti liberalne demokratične teorije (in prakse) oživlja religiozna kritika posvetne družbe.

Izpričani vzpon Nove desnice je spremljalo kontinuirano upadanje sklicevanja na ortodoksni marksizem. Mnogi začno poudarjati pomen javne razprave, vlogo razuma v demokratični politiki itd. Ukvarjanje z možnostjo »komunikativne racionalnosti« je dopolnjeno z novo pozornostjo, naravnano k tradicionalnim liberalnim elementom demokratične teorije – individualni svobodi, proceduralni pravičnosti, toleranci do manjšinskih stališč, nevtralni državi in razpravi kot osnovi politike. Ponovna ocena liberalizma, prevladujoča v 80. letih, ustreza različnim skupinam: liberalcem, socialnim demokratom, razočaranim marksistom, ki vsi iščejo vodilo v tem »postmodernem« svetu. Liberalna demokracija ima danes resne zagovornike, politične teoretike in filozofe, tako v kontinentalni kot v analitični tradiciji. Proučevanje tovrstne literature je nujno iz študijskih in vse bolj praktičnih razlogov.

2. Ustrezno osvetlitev liberalne demokracije z novo močjo predstavlja knjiga G. Sartorija, razširjena in obnovljena verzija njegove »Demokratične teorije«, prvič objavljene leta 1965. Kot prva tudi ta novejša izdaja v dveh delih nudi strastno, eruditično, široko obrambo liberalne predstavniške demokracije, okrepjeno z novejšimi dognanji. Čeprav vsebuje koherentno vizijo z bogatimi zgodovinskimi primeri, so digresije včasih tudi dolgovезne in moteče ob akademskem stilu, kar lahko odvrne bralca od te knjige.

Glavno izhodišče v knjigi je, da je liberalno poroštvo – omejitev arbitrarne države (oblasti) z vladavino zakona – bistvo civilizacije v modernih družbenih

² Robert Dahl, *A Preface to Economic Democracy* (Berkeley: University of California Press, 1985), Benjamin R. Barber, *Strong Democracy: Participatory Politics for A New Age* (Berkeley, University of California Press, 1984), *Economy and Democracy* (ed. by R.C.O. Matthews, Mac Millan, 1985).

pogojih. Težavo predstavlja cepljenje dinamičnih sil, enakosti in demokracije, na to dediščino. V tipično Tocquevillovi maniri Sartori vidi te sile kot potencialne vire novega despotizma. Enakost je nevarna, ker plodi svoje lastne zahteve. Politika enakosti je preko enakosti dostopa predvsem politika redistribucije in razlastitve. Ideal demokratične samo-vladavine je potencialno destruktiven, ker njegovo zagovarjanje pelje k neodgovornemu hiperidealizmu. Sartorijeva rešitev je namer-no zaupanje v trg (spontano koordinacijo) in volilno demokracijo (vlada svobodno izvoljena manjšina, bolj ali manj odgovorna avtonomnemu javnemu mnenju). Takšna elitistična teorija demokracije, h kateri se Sartori močno nagiba, pa ni zgolj empirična. Vse teorije politike so po njegovem mnenju tako deskriptivne kot preskriptivne. Zato pravilno poudarja implicitno normativno dimenzijo v svojem stališču: konceptu »vertikalne demokracije«, v kateri so voditelji zaslužni, državl-jani pa samoomejeni.

Pravi jezik politike je zato po njegovem mnenju ponižan do nespoznavnosti, in to v primeru participativne teorije, marksizma, pogodbene teorije itd. Glavni ugovor Sartorija proti participativni teoriji demokracije je neustrezna konceptuali-zacija premika oz. prenosa od »mikrodemokracije« (kjer je participacija možna) k »makrodemokraciji« (raven predstavniške vlade). Ta ugotovitev pa bi bila bolj učinkovita, če bi Sartori resno soočil argumente, ne pa da jo zgolj zavrača kot neumestno in utopično. Veliko omadeževanje političnega diskurza predstavlja povezovanje marksizma in analitične filozofije, marksisti pa so grajani, ker uvršča-jo teorijo liberalne demokracije pod generični pojem ideologije, tako da njene veljavnosti ni mogoče oceniti z objektivnimi merili. Sartorijevemu konceptu demokracije je moč ugovarjati tako z diskurzivnih kot praktičnih vidikov.

Veliko nasprotje Sartorijevi perspektivi predstavlja knjiga Keitha Grahama »Boj za demokracijo«. To je teoretična razlaga (z novejšo britansko in ameriško filozofsko podlago) temeljev demokracije, t. j. interesov, svobode in enakosti, ki se zaključi z zahtevo po ponovni proučitvi ugotovitev marksizma, da bi ponudili bolj koherentno razlago teh temeljev. Je lucidna, dobro napisana knjiga, z izvirni-mi argumenti za posamezne zaključke, tako na ravni čiste teorije kot praktičnih odgovorov nanjo v stvarnem svetu. Novo osvetlitev daje pomenu avtonomije in kolektivnosti za demokratično teorijo.

S premišljenim sklicevanjem na Rawlsa in Dworkina Graham ugotavlja, da ideali demokracije ne morejo biti ustrezno zajeti z argumentom interesov, zato morajo vsebovati zavezanost racionalni avtonomiji posameznikov. Bolj tehtno kot drugi se Graham zavzema za »integriran« pogled na svobodo, ki ne priznava kakršnihkoli sovisnih razlogov za strogo razlikovanje negativne od pozitivne svo-bode. Ovire racionalne avtonomije (kot npr. politična prisila, ekonomske okolišči-ne, nekompetentnost itd.) lahko povzročijo človekovo nesvobodo. Svoboščine so zato tesno povezane z racionalnim delovanjem. Takšno pojmovanje svobode vodi Grahama k Marxu, ki poudarja preveč »teoretično« razlago družbenih in ekonom-skih ovir na poti k svobodi.

Čeprav je najbolj dosledna upodobitev demokratičnega ideala racionalna avto-nomija samovladajočih posameznikov, pa za ustrezno teorijo demokratičnega odločanja ne zadostujejo zgolj individualistične premise. Za razumevanje dejan-skega vedenja posameznikov je nujno potrebna tudi perspektiva ontološke kolek-tivnosti, kajti posamezniki se oblikujejo tudi z identifikacijo z različnimi skupina-mi, njihovo delovanje kot članov skupine pa je mogoče opisati samo na podlagi njihovega prispevka h kolektivni akciji. Vendar pa je to odpiranje h kolektivni analizi relativno skromno. Pričakovali bi tudi večjo pozornost za pluralizem in

morda različne variante participativne teorije. Graham pa se bolj usmerja k domnevi, da je takšna realnost kolektivitet argument za identifikacijo s »kolektivom kot celoto«, zato je nujen podroben premislek Marxa.

Graham ponuja dva razloga za zaželenost »neke velike demokratične skupnosti«, ki pa ne merita na (pri)silo. Najprej ugotavlja, da identifikacija z majhnimi skupinami otežuje soglasje na societalni ravni, nato pa predpostavlja, da so ugovori proti takšni identifikaciji s celoto zgolj praktični. Zdrav razum ugovarja, da obseg, kompleksnost in pomanjkanje integracije v moderni družbi onemogočajo ljudem kot celoti, da bi neposredno vladali. Temu zoperstavlja Graham moderno tehnologijo, ki lahko reši problem participacije in vzajemne soodvisnosti; z javnimi mediji je mogoče zagotoviti temelj nove kolektivne identitete. Pri tem pa pozablja, da povezanost v skupnosti kot celoti ni posebej atraktiven ideal. Soglasje naj bi omogočilo, da se v družbi izognemo prisili, vendar pa Graham ne raziše vseh težav in stroškov konsenzualne politike.

Kakršenkoli že je njun prispevek, pa je relevantnost Sartorijeve in Grahamove teorije demokracije za sodobne tokove tudi do neke mere omejena. Sartori je običal v starih razpravah, Grahamovi argumenti pa se zdijo često samo dobre želje. Posebno težavo predstavlja tudi negotovost, ali so določena liberalna načela sama po sebi zadostno vodilo k politiki svobode.

3. Nekaterim pomanjkljivostim se je izognila Carol Gould s svojo temeljito koncepcijo pozitivne svobode kot samorazvoja, konstrukcijo družbene ontologije posameznika – v – odnosu kot temelju za pozitivno svobodo in demokracijo, zgrajeno na Kantovem idealu avtonomije in Habermasovem razumevanju nepoplačene komunikacije, distributivni pravičnosti, človekovih pravicah, možnostih demokratične kontrole tehnologije in dolžnosti spodbujanja individualnega samorazvoja s podporo človekovim pravicam v mednarodnih razmerah. Ta knjiga je zanimiv prispevek k razumevanju svobode in njenih posledic za demokracijo v sodobnem družbenem in političnem življenju in izziv za liberalce z njihovim konceptom nevmešavanja. Gouldova nudi normativne temelje za demokratično participacijo v družbenih, ekonomskih in kulturnih institucijah, za delavsko samoupravljanje v tovarnah, skratka za razširitev demokratične participacije na vse, ki delajo v katerikoli družbeni instituciji. Kljub vsemu pa se Gouldova ni mogla izogniti vsem čerem na tej poti, ki je zaznamovana z izolirano svobodo liberalnega individualizma na eni in avtoritarnim holističnim socializmom na drugi strani.

4. S knjigo Davida Helda »Modeli demokracije« smo dobili uvod v osrednje modele demokracije in predvsem v modele demokracije zahodne tradicije, od stare Grčije do današnjih dni, da bi se sploh lahko lotili vprašanja, ki je neposredno zastavljeno proti koncu knjige, t. j.: Kaj bi morala danes pomeniti demokracija? Kritičen prikaz sosledja demokratičnih idej na podlagi natančne proučitve sodobne literature je zelo primeren za študij tovrstne problematike. Razvrstitev, ki jo ponuja Held, sicer dolguje nekatere momente C. B. Mac Phersonu, vendar je mnogo bolj skrbno izdelana in tudi uporabna. V knjigi, ki ima tako širok okvir, je moral avtor pogosto izraziti stališča o zadevah zelo kompetitivnih interpretacij, vendar je predstavitev jasna, izvajanje argumentov na splošno natančno in kritičnost umestna.

Kot vsak uvod, ki je hkrati »interpretacijski esej«, nujno proučuje svoj predmet zgolj iz posebne perspektive znotraj kompleksnega in dobro premišljenega polja. Vendar pa to pomeni tudi v Heldovem primeru nekatere senčne plati, ki so bolj vidne v prvem delu knjige kot pa v drugem. Poglavlja 1–4 nudijo splošen pregled politične misli od starih Grkov do Marxa, s poudarkom na razumevanju »vladavi-

ne ljudstva« v misli »velikanov« politične teorije. Modeli demokracije poskušajo zgodovinsko umestiti te mislece, razložiti njihove teorije, vpeljati bralca končno tudi v sekundarno literaturo in osvoboditi nekatere druge teoretike, ki se zdijo bolj pomembni za sodobnost (npr. Wollstonecraft). To je verjetno preveč ambiciozen projekt za samo 138 strani teksta, tako da nujno ostane vsaj deloma površen. Zanimiva pa je interpretacija marksističnega modela z vidika konca politike po analogiji z A. J. Polanom (Lenin and the End of Politics).

Drugi del knjige je v nasprotju s tem zagotovo več kot zgolj nekakšen pregled. Heldov pogled je izostren tu z ocenjevanjem zaželenosti in možnosti liberalne socialne demokracije. V tem delu knjige nas Held inteligentno vodi skozi sodobne različice demokracije – rivalski elitizem, pluralizem, korporativizem, neopluralizem, neomarksistične teorije države in primerno razreševanje krize demokracije (od preobremenjenosti do legitimnosti). Posebej velja izpostaviti ugotovitev, da imajo npr. neopluralisti, kot Dahl in Lindblom, in pluralisti marksisti, kot Claus Offe, določen obseg skupnih splošnih teoretičnih osnov. Ta del knjige sklene Held z obravnavo nove polarizacije demokratičnih idealov med Novo desnico in Novo levico, kar mu v zaključnem delu knjige služi za postavljanje obrisov novega modela »demokratične avtonomije«. Udejanjanje tega načela avtonomije človeka predpostavlja premislek demokracije kot dvostranskega fenomena – po eni strani gre za reformo državne oblasti, po drugi pa za prestrukturiranje civilne družbe. V zelo rudimentarni obliki so tu obdelani še nekateri problemi uveljavljanja ljudi v njihovi »državljski razsežnosti«, kot je npr. participacija: obveznost, politika in zasebnost, enakost, svoboda, legitimnost itd. To pa so verjetno tudi vprašanja, ki bodo prevladovala v razpravah o liberalni demokraciji v doglednem času.